



หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

พระพุทธศาสนา ๔-๖

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

รศ. ดร.สำเนียง เลื่อมใส

ผศ. ดร.สว่างบุญ วงศ์ฟ้าเลื่อน

ป.ธ.๙ (นาคหลวง), พธ.บ. (พระพุทธศาสนา),
ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต), Ph.D. (Sanskrit)
ป.ธ.๕, พธ.บ. (บริหารการศึกษา),
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), ป.ร.ด. (ปรัชญาและศาสนา)

ผู้ตรวจ

รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเดียน

ดร.มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์
นายสุเวส อันตริวรกุล

นายณัฐ วัชรศิรินทร์

ป.ธ.๙, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
ป.ธ.๗, พธ.บ. (ปรัชญา), อ.ม. (จริยศาสตร์ศึกษา), พธ.ด. (ปรัชญา)
ป.ธ.๔, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), M.A. (วรรณคดีพระพุทธศาสนา),
M.A. (ภาษาศาสตร์)
ร.บ. (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ), อ.ม. (การแปล)

บรรณาธิการ

นางสาวสุชาดา วราห์พันธ์

กศ.บ. (สังคมศึกษา), ค.ม. (พื้นฐานการศึกษา)



จัดพิมพ์โดย บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด



ฝ่ายการตลาด, ฝ่ายผลิตและจัดส่ง, ฝ่ายการเงินและบัญชี :

๖๕/๑๐๕ หมู่ ๑ ซ.พระแม่การุณย์ ต.บ้านใหม่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทร. ๐ ๒๕๕๔ ๕๔๔๔, ๐ ๒๕๕๔ ๕๕๕๕, ๐ ๒๕๖๑ ๕๕๕๐-๒
โทรสาร ๐ ๒๕๖๑ ๕๕๕๕, ๐ ๒๕๕๒ ๒๕๕๓



ฝ่ายวิชาการ :

๘๑/๑๒๒ ถ.เทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทร. ๐ ๒๕๕๔ ๔๔๔๔-๒๐, ๐ ๒๕๕๓ ๔๔๔๔-๕ โทรสาร ๐ ๒๕๕๐ ๒๕๕๓

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๗
พิมพ์ครั้งที่ ๑
จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
ISBN 978-616-07-2608-0
ราคา ๑๑๒ บาท

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ
ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด



คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๔-๖ เล่มนี้ ได้เรียบเรียงขึ้นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ โดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๑๑ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ ชมพุทธรูปและคติความเชื่อทางศาสนา
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ พุทธสาวก พุทธสาวิกา ศาสนิกชนตัวอย่างและชาวพุทธตัวอย่าง
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ ชาดก
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖ พระไตรปิฎก
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ การบริหารจัดการและเจริญปัญญา
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘ หน้าที่และมารยาทชาวพุทธ
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๙ ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑๐ ศาสนาสำคัญในประเทศไทยและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
- หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑๑ สัมมนาพระพุทธศาสนา

ทุกหน่วยการเรียนรู้มีการปรับปรุงเนื้อหาความรู้ใหม่ ๆ ให้ทันสมัยเป็นปัจจุบัน ส่งเสริมผู้เรียนด้วยกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความคิดขั้นสูง (Higher Order Thinking) ในการมีวิจารณ์ การคิดวิเคราะห์ การคิดแก้ปัญหา และการตัดสินใจให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และทักษะไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์ปัจจุบันได้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาแบบองค์รวมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อีกทั้งอำนวยความสะดวกต่อครูผู้สอนที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร



ฝ่ายวิชาการ บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด



โครงสร้างเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ๔-๖

มาตรฐาน ส ๑.๑

รู้และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส ๑.๒

เข้าใจ ตระหนัก และปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

หน่วยการเรียนรู้	มฐ. ๑.๑																						มฐ. ๑.๒				
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	๑๘	๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๑	๒	๓	๔	๕
๑. ชมพุทธรูปและคติความเชื่อทางศาสนา	✓																										
๒. พุทธประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓															
๓. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา													✓														
๔. พุทธสาวก พุทธสาวิกา ศาสนิกชนตัวอย่าง และชาวพุทธตัวอย่าง														✓													
๕. ชาดก															✓												
๖. พระไตรปิฎก																✓											
๗. การบริหารจัดการและเจริญปัญญา																		✓	✓								
๘. หน้าที่และมารยาทชาวพุทธ																						✓					
๙. ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา																							✓	✓	✓		
๑๐. ศาสนาสำคัญในประเทศไทยและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข																✓	✓	✓			✓						
๑๑. สัมมนาพระพุทธศาสนา																						✓					✓



แนะนำหนังสือเรียน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ๔-๖ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ เล่มนี้ มีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

● ตัวชี้วัด

สิ่งที่กำหนดให้รู้ว่าผู้เรียนควรรู้อะไร และคุณลักษณะที่พึงเกิดขึ้นตามเป้าหมายของหลักสูตร

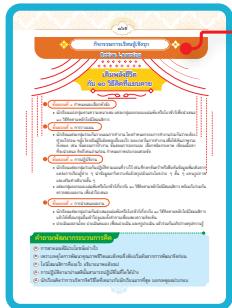
● สารการเรียนรู้

ขอบข่ายเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนจะได้เรียน ในหน่วยการเรียนรู้นั้น ๆ



● สรุปสาระสำคัญ

การสรุปสาระสำคัญท้ายหน่วย เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย



● กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก Active Learning และ คำถามพัฒนากระบวนการคิด

เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต้องการฝึกให้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง และใช้คำถามพัฒนากระบวนการคิดทบทวนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้



● คำถามนำบทเรียน

คำถามกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นโดยใช้ภาพและคำถามปลายเปิดเพื่อให้เกิดวิเคราะห์ และหาคำตอบด้วยตนเอง



● สารเพิ่มเติม

สามารถใช้ QR Code เพื่อรับชมคลิปวิดีโอ



● การสืบมาพระพุทธศาสนา

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อร่วมกันวิเคราะห์และหาแนวทางการแก้ปัญหา



สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑

ชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนา

๑



๑	ลักษณะสังคมของชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาในสมัยก่อนพุทธกาล	๒
๒	ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล	๕
๓	สรุปสาระสำคัญ	๗
๔	กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๘
๕	คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๘

หน่วยการเรียนรู้ที่

๒

พุทธประวัติและลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา

๒



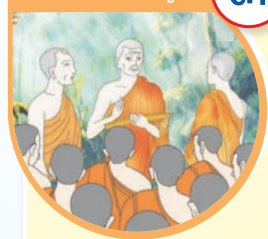
๑	พระพุทธเจ้าในฐานะผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด	๑๑
๒	วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๑๕
๓	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา	๑๖
๔	พุทธประวัติการบริหารและธำรงพระพุทธศาสนา	๑๙
๕	พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง	๒๑
๖	พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง	๒๒
๗	ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา	๒๔
๘	หลักการของพระพุทธศาสนาและหลักวิทยาศาสตร์	๒๖
๙	การคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาและการคิดแบบวิทยาศาสตร์	๒๘
๑๐	พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตนเอง การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ	๒๙
๑๑	พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา	๓๐

๑๒ พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา	๓๑
๑๓ พระพุทธศาสนาฝึกตนไม่ให้ประมาท	๓๓
๑๔ พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง	๓๔
๑๕ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน	๓๕
๑๖ พระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์	๓๖
๑๗ พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคม และโลก	๓๗
๑๘ พระพุทธศาสนากับการเมืองและสันติภาพ	๓๘
✿ สรุปสาระสำคัญ	๔๐
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๔๑
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๔๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๔๒



๑ พระรัตนตรัย	๔๓
๒ หลักธรรมในกรอบอริยสัจ ๔	๔๖
๓ มงคลชีวิต ๓๘	๗๐
๔ พุทธศาสนสุภาษิต	๘๐
✿ สรุปสาระสำคัญ	๘๗
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๘๘
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๘๘

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔

พุทธสาวก พุทธสาวิกา และศาสนิกชนตัวอย่าง

๔๙



๑ พุทธสาวก	๕๐
๒ พุทธสาวิกา	๕๗
๓ ศาสนิกชนตัวอย่าง	๑๐๒
✿ สรุปสาระสำคัญ	๑๒๙
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๑๓๐
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๓๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕

ชาดก

๑๓๑



๑ เวสสันดรชาดก	๑๓๒
๒ มหาชนกชาดก	๑๓๖
๓ มโหสถชาดก	๑๓๙
✿ สรุปสาระสำคัญ	๑๔๓
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๑๔๔
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๔๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖

พระไตรปิฎก

๑๔๕



๑ พระไตรปิฎก	๑๔๖
๒ การสังคายนาพระไตรปิฎก	๑๔๗
✿ สรุปสาระสำคัญ	๑๕๐
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๑๕๑
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๕๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓

การบริหารจิตและเจริญปัญญา

๑๕๒



๑ การบริหารจิต	๑๕๓
๒ การบริหารจิตตามหลักสติปัฏฐาน ๔	๑๕๓
๓ ประโยชน์ของการบริหารจิตตามหลักสติปัฏฐาน ๔	๑๕๖
๔ การเจริญปัญญาแบบโยนิโสมนสิการ	๑๕๗
๕ การสวดมนต์และแผ่เมตตา	๑๖๓
✿ สรุปสาระสำคัญ	๑๖๘
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๑๖๙
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๖๙

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘

หน้าที่และมารยาทชาวพุทธ

๑๗๐



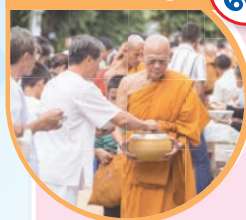
๑ การปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธที่ดีต่อพระภิกษุ	๑๗๑
๒ การปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและสังคม	๑๘๑
✿ สรุปสาระสำคัญ	๑๘๘
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๑๘๙
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๘๙

หน่วยการเรียนรู้ที่

๙

ศาสนพิธีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑๙๐



๑ ความรู้เกี่ยวกับศาสนพิธี	๑๙๑
๒ ศาสนพิธีเนื่องด้วยพุทธบัญญัติ	๑๙๒
๓ ศาสนพิธีที่นำพระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวเนื่อง	๑๙๗
๔ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๒๐๔
๕ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๐๗
๖ หลักธรรม คติธรรมที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญในพระพุทธศาสนา	๒๐๙
๗ หลักธรรม คติธรรมที่เกี่ยวข้องกับวันธรรมสวนะ และในเทศกาลสำคัญ	๒๑๕
๘ การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๑๘
✿ สรุปสาระสำคัญ	๒๑๙
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๒๒๑
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๒๑

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑๐

ศาสนาสำคัญในประเทศไทย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๒๒๒



๑ ความรู้เกี่ยวกับศาสนา	๒๒๓
๒ ศาสนาสำคัญในประเทศไทย	๒๒๖
๓ หลักธรรมสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข	๒๔๙
✿ สรุปสาระสำคัญ	๒๕๒
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๒๕๓
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๕๓

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑๑

สัมมนาพระพุทธศาสนา

๒๕๔



๑ ความหมายและความสำคัญของการสัมมนาพระพุทธศาสนา	๒๕๕
๒ การปกป้อง คุ่มครอง ชำรงรักษาพระพุทธศาสนาของ พุทธบริษัทในสังคม	๒๕๖
๓ การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ	๒๕๘
๔ โครงการสัมมนาพระพุทธศาสนา	๒๕๙
✿ สรุปสาระสำคัญ	๒๖๑
✿ กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)	๒๖๒
✿ คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๖๒

บรรณานุกรม ๒๖๓

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑

ชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนา



❖ ตัวชี้วัด ❖

❖ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๑)

🕒 แนวคิด

ชมพูทวีป เป็นชื่อครั้งโบราณที่ใช้เรียกดินแดนที่กำหนดคร่าว ๆ ว่า คือ ดินแดนประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็นดินแดนขนาดใหญ่และเป็นบ่อเกิดของแนวคิด ความเชื่อ และศาสนาสำคัญของโลกหลายศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนาและศาสนาเชน เป็นต้น การศึกษาเรื่องนี้ทำให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจความเป็นชมพูทวีปทั้งในแง่กายภาพและสังคมภาพ ที่เป็นข้อมูลสำคัญที่ช่วยเติมเต็มให้ผู้เรียนเข้าใจความเป็นมาคติความเชื่อและศาสนาต่าง ๆ ในชมพูทวีปได้ดียิ่งขึ้น

🕒 สารการเรียนรู้

- ๑ ลักษณะสังคมของชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาในสมัยก่อนพุทธกาล
- ๒ ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล

คำถามนำทเรียน

การศึกษาเรื่องชมพูทวีป
และคติความเชื่อทางศาสนา
ทำให้เกิดความรู้ทางสังคมเรื่องใดบ้าง

ลักษณะสังคมของชมพูทวีป และคติความเชื่อทางศาสนาในสมัยก่อนพุทธกาล

“ชมพูทวีป” เป็นชื่อครั้งโบราณที่ใช้เรียกดินแดนที่กำหนดคร่าว ๆ ว่า คือ ดินแดนประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็นประเทศที่เกิดพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ การจะศึกษาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจจึงควรที่จะได้รู้จักภูมิหลังของชมพูทวีปทั้งในสมัยก่อนพุทธกาล และในสมัยพุทธกาล เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเข้าใจถึงลักษณะสังคมและคติความเชื่อทางศาสนาของชมพูทวีปได้ดียิ่งขึ้น

สภาพสังคมของชมพูทวีป และคติความเชื่อทางศาสนาในสมัยก่อนพุทธกาล

ชนชาติเดิมที่อาศัยอยู่ในชมพูทวีป คือ **ชนชาติดราวิเดียน** หรือที่นิยมเรียกกันว่า **พวกมลิักเซ** หรือ **ทาสยู** แต่ต่อมาได้ถูก **ชนชาติอารยัน** ซึ่งเป็นพวกนักรบที่อพยพมาจากตอนเหนือรุกรานจนต้องถอยร่นไปทางตอนใต้ โดยชนชาติอารยันซึ่งเป็นชาติที่เจริญด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมมากกว่า นอกจากจะสามารถตั้งถิ่นฐานแทนที่แล้วยังสามารถรวมลัทธิความเชื่อของทั้ง ๒ เชื้อชาติไว้ได้อีกด้วย นั่นคือการผสมผสานลัทธิการบูชาอัญของชนชาติดราวิเดียนเข้ากับความเชื่อในเทพเจ้าต่าง ๆ ของชนชาติอารยันได้อย่างกลมกลืน

พื้นฐานทางศาสนา

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะสมัยพระเวทและสมัยพราหมณะซึ่งมีมาก่อนพุทธกาล

สมัยพระเวท

เป็นสมัยแรกที่ชนชาติอารยันได้เข้าปกครองดินแดนชมพูทวีป บางส่วนมีการนับถือลัทธิเทวนิยม คือ การบูชาเทพเจ้า และได้รวบรวมบทสวดอันวอนเทพเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่จัดเป็นคัมภีร์ เรียกว่า “คัมภีร์พระเวท” หรือ “ไตรเพท”

ในสมัยนี้ชนชาติอารยันมีการนับถือและยกย่องพระอินทร์ให้เป็นเทพเจ้าสูงสุด มีเทพเจ้าอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยเหลือ เช่น พระพฤษสบัติ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทางวิชาการ พระวรุณ ทำหน้าที่สอดส่องจับผิดคนที่ทำผิด พระยม ทำหน้าที่ลงโทษคนที่ทำบาป

สมัยพราหมณะ

เป็นสมัยที่ชนชาติอารยันได้เคลื่อนมาทางตอนเหนือของชมพูทวีป จนได้ครอบครองภาคเหนือของชมพูทวีปเกือบหมด ฐานะของพราหมณ์ได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูงในสังคม เพราะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า

ในสมัยนี้พระพรหมได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ต่อมาได้มีการนับถือเทพเจ้าเพิ่มอีก ๒ องค์ คือ พระวิษณุและพระศิวะ โดยพวกพราหมณ์ได้กำหนดหน้าที่ของเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้



พระศิวะ

พระศิวะหรือพระอิศวร
เป็นผู้ทำลาย



พระนารายณ์

พระวิษณุหรือพระนารายณ์
เป็นผู้รักษา



พระพรหม

พระพรหม
เป็นผู้สร้าง

เทพเจ้าทั้งสามนี้ เรียกว่า “**ตรีมูรติ**” แปลว่า รูปแบบทั้งสาม

ลัทธิความเชื่อดังกล่าวนี้นับถือกันทั่วไปในชมพูทวีป และเนื่องจากพวกพราหมณ์เป็นผู้ผูกขาดในพิธีกรรม ลัทธินี้จึงนิยมเรียกว่า “**ลัทธิพราหมณ์**”

พื้นฐานทางการศึกษาและทางสังคม

ในคัมภีร์พระเวท ได้สอนว่า พระพรหมทรงสร้างมนุษย์ ๔ พวก จากอวัยวะต่าง ๆ ของพระองค์เอง คือ

๑. สร้างพราหมณ์ จาก พระโอษฐ์ (ปาก)
๒. สร้างกษัตริย์ จาก พระพาหา (แขน)
๓. สร้างแพศย์ (พ่อค้า) จาก พระโสณ (ตะโพก)
๔. สร้างศูทร (กรรมกร) จาก พระบาท (เท้า)

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สังคมในชมพูทวีปสมัยนั้นได้มีการแบ่งชนชั้นออกเป็น ๔ พวก หรือวรรณะ ๔ ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ และวรรณะศูทร โดยถือว่าทั้งวรรณะกษัตริย์และวรรณะพราหมณ์เป็นชนชั้นสูง วรรณะแพศย์เป็นชนชั้นสามัญ ส่วนวรรณะศูทร จัดเป็นชนชั้นต่ำ

ระบบวรรณะดังกล่าวทำให้เกิดการแบ่งหน้าที่และการศึกษาไปตามวรรณะ ดังนี้

วรรณะ	หน้าที่	การศึกษา
๑. พราหมณ์	สอนและทำพิธีกรรม	ศึกษาทางศาสนาและวิทยาการ
๒. กษัตริย์	รักษากันเมือง	ศึกษาวิชายุทธวิธี
๓. แพศย์	ทำนา ค้าขาย	ศึกษากสิกรรมและพาณิชย์กรรม
๔. ศูทร	รับจ้าง	ศึกษาในงานที่ทำด้วยแรงงาน

ระบบการแบ่งวรรณะทำให้เกิดการถือตนในชาติกำเนิด นั่นคือ การห้ามแต่งงานข้ามวรรณะ* โดยที่หากมีการแต่งงานข้ามวรรณะกันและเกิดมีบุตรขึ้น บุตรดังกล่าวจะถูกเรียกว่า “จัณฑาล”

* ข้อสังเกต : ๓ วรรณะแรกถือเป็นพวกอารยันหรือผู้ทวิชาติ ส่วนวรรณะศูทรเป็นพวกพื้นเมืองดั้งเดิม การห้ามแต่งงานข้ามวรรณะหมายถึง ห้าม ๓ วรรณะแรก คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ แต่งงานกับวรรณะศูทร แต่ทั้ง ๓ วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ สามารถแต่งงานข้ามวรรณะกันได้

๒ ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล

พื้นฐานทางการปกครอง

ในสมัยพุทธกาล ชมพูทวีปแบ่งเป็น ๒ อาณาเขต คือ

๑. **ภาคกลาง** เรียกว่า มัชฌิมชนบท หรือมัธยมประเทศ เป็นเขตที่อยู่ของชนชาติอริยกะหรืออารยัน

๒. **ภาครอบนอก** เรียกว่า ปัจฉินตชนบท หรือปัจฉินตประเทศ (ประเทศปลายแดน) เป็นเขตที่อยู่ของชนชาติมิลลิกะ หรือดราวิเดียน

ในดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ ได้ระบุว่า มัชฌิมชนบทประกอบด้วยแคว้นใหญ่ ๆ รวม ๒๑ แคว้น

แคว้นเหล่านี้มีกษัตริย์ปกครองในลักษณะที่แตกต่างกัน คือ

๑. **ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์** หรือการปกครองแบบราชาธิปไตย การปกครองแบบนี้พระมหากษัตริย์จะมีอำนาจสิทธิ์ขาดเต็มที่ มีตำแหน่งผู้สืบทอดหรือรัชทายาท แคว้นใหญ่ ๆ ในชมพูทวีปส่วนมากปกครองด้วยระบอบนี้ เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นอวันตี เป็นต้น

๒. **ปกครองในระบอบสามัคคีธรรม** การปกครองแบบนี้พระมหากษัตริย์ไม่มีอำนาจสิทธิ์ขาดและไม่มีความหมายรัชทายาท การบริหารประเทศจะต้องอาศัยรัฐสภา และมีประมุขสภาดำรงตำแหน่งตามระยะเวลาที่กำหนด ลักษณะการปกครองแบบนี้จึงคล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน แคว้นที่ปกครองในระบอบนี้ เช่น แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ เป็นต้น

พื้นฐานทางศาสนา

ศาสนาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล ได้มีการพัฒนาความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนเกิด เวียนตายของวิญญูณ และได้มีการสอนกันแพร่หลายมากขึ้นโดยชาวอารยัน ซึ่งในยุคนี้เองได้ถูกเรียกว่า “ฮินดู” และลัทธิที่ชาวฮินดูนับถือจึงถูกเรียกว่า “ศาสนาฮินดู” มีการใช้ “คัมภีร์รูปนิษั” ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญในการเผยแผ่ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อเรื่องวิญญูณอันเนื่องมาจากพระพรหมหรือพรหมัน และนับถือพระพรหมว่าเป็นปรมาตมัน เป็นปฐมวิญญูณ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในยุคนี้จึงถูกเรียกว่า “ยุคอุปนิษั”



การทรมานตนตามแบบโยคี
จัดอยู่ในฝ่ายฮินดูตามคติโยคี

นอกจากพวกพราหมณ์แล้วยังมีนักบวชจำนวนมากได้ประกาศลัทธิต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ลัทธิต่าง ๆ ที่สอนกันอย่างแพร่หลายในชมพูทวีปทั้งสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลนั้น สามารถแยกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑ **ฝ่ายกามสุขัลลิกานุโยค** เป็นลัทธิที่สอนให้ประพฤติดนหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในกามสุข โดยถือว่ากามสุขเป็นเครื่องหลุดพ้นจัดเป็นพวก “หย่อนเกินไป”

ในระยะแรกของการบรรพชา พระพุทธเจ้าเองได้เสด็จจาริกไปแสวงหาความรู้ที่นักบวชสมัยนั้นจะรู้และปฏิบัติกัน แต่ในที่สุดทรงค้นพบว่าการปฏิบัติในลักษณะสุดโต่งของทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ตึงเกินไป หรือหย่อนเกินไป ไม่สามารถช่วยให้มนุษย์พ้นจากทุกข์ได้ ทรงพบว่าการปฏิบัติตามทางสายกลางหรือที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” เท่านั้นที่จะสามารถช่วยแก้ปัญหา มนุษย์ในสังคมได้ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใด เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม

๒ **ฝ่ายอัตตกิลมณานุโยค** เป็นลัทธิที่เน้นการประพฤติดุปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ประกอบ ความลำบากเดือดร้อนให้แก่ตนเอง เช่น การไม่นุ่งผ้าเป็นเชืเปลือย การทรมานตนตามแบบโยคี เป็นต้น จัดเป็นพวก “ตึงเกินไป”

พื้นฐานทางการศึกษาและทางสังคม

ในสมัยพุทธกาลระบบวรรณะของพราหมณ์มีอิทธิพลมาก พราหมณ์ถือว่าพวกตนเป็นวรรณะสูงสุดจึงได้มีการพัฒนาคำสอนและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้สลับซับซ้อนมากขึ้น เช่น การทารุณกรรมสัตว์ด้วยการฆ่าสัตว์บูชายัญ การกำหนดให้คนในวรรณะศูทรไม่มีสิทธิจะฟังจะกล่าวความในพระเวทที่เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ การกำหนดว่าพวกจัณฑาลหรือพวกนอกวรรณะไม่มีสิทธิได้รับการศึกษา ผู้ฝ่าฝืนจะมีการกำหนดบทลงโทษไว้อย่างรุนแรง คือ ฝ่าร่างกายออกเป็น ๒ ซีก นอกจากนี้ยังจำกัดความรู้ไว้ในหมู่เฉพาะพวกพราหมณ์ด้วยการใช้ภาษาเดิม คือ สันสกฤต ทำให้ในระยะนั้นมีนักบวชหลายประเภทที่เบียดเบียนต่อโลกได้หันไปบำเพ็ญเพียรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นฤาษี โยคี แต่การปฏิบัติตนเช่นนี้เป็นไปโดยไม่ใส่ใจกับสภาพสังคมที่แท้จริงในขณะนั้น

เมื่อพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิวัติความเชื่อของคนในสังคมยุคนั้นที่ส่วนใหญ่เชื่อถือในความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้า (เทวนิยม) ซึ่งมีทั้งเทพเจ้าองค์เดียวและหลายองค์ แต่พระพุทธศาสนากลับเน้นในเรื่องการพัฒนาตนเองเพื่อความหลุดพ้น พระพุทธศาสนาไม่สอนให้เชื่อเรื่องเทพเจ้า พระพุทธศาสนาจึงจัดอยู่ในประเภทเทวนิยม นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้คนทุกชั้นวรรณะสามารถบวชได้ อีกทั้งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจะใช้ภาษาามคร ซึ่งเป็นภาษาสามัญที่ใช้กันอยู่ในแคว้นมคธขณะนั้น เปรียบได้ว่าพระพุทธศาสนา คือ ทะเลที่รับน้ำจากแม่น้ำทุกสายรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระพุทธศาสนาจึงเจริญและแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีปในเวลาต่อมา

สรุปสาระสำคัญ

ชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนา

ลักษณะของชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาในสมัยก่อนพุทธกาล

ชมพูทวีป เป็นชื่อเรียกประเทศอินเดียในสมัยโบราณ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ อาณาเขตที่เป็นส่วนกลาง เรียกว่า มัชฌิมชนบท อาณาเขตที่เป็นส่วนรอบนอก เรียกว่า บัจจันตชนบท คติความเชื่อส่วนใหญ่เป็นไปตามคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อในเทพเจ้า ๓ องค์ ได้แก่ พระพรหม คือ พระผู้สร้าง พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ คือ พระผู้รักษา และพระศิวะ หรือพระอิศวร คือ พระผู้ทำลาย เทพเจ้า ทั้ง ๓ องค์นี้ เรียกว่า “ตรีมูรติ” ในด้านสังคมชมพูทวีปแบ่งคนออกเป็น ๔ ชั้นชั้น เรียกว่า “วรรณะ ๔” ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร แต่ละวรรณะ ถูกกำหนดบทบาทและหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน

ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล

ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลมีรูปแบบการปกครองหลักอยู่ ๒ ระบบ คือ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือราชาธิปไตย และระบบสามัคคีธรรม ส่วนการศึกษา จำแนกและกำหนดตามวรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ ศึกษาด้านการทหาร และด้านการรบ เป็นต้น ในด้านการปฏิบัติเน้นการบำเพ็ญตนตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ทั้งด้านการบำเพ็ญเพียรด้วยการทรมานตนเอง (อัตตกิลมณานุโยค) และการบำเพ็ญเพียรแสวงหาความสุขปรนเปรอตนเอง (กามสุขัลลิกานุโยค)

ภายหลังพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อที่สำคัญหลายประการ เช่น แนวคิดเรื่องวรรณะ ๔ โดยให้คุณค่าและความสำคัญกับทุกวรรณะอย่างเท่าเทียมกัน เป็นต้น

กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก

Active Learning

“ห้องแดนพุทธภูมิ”

● ขั้นตอนที่ ๑ กำหนดและเลือกหัวข้อ

- นักเรียนแบ่งกลุ่มตามความเหมาะสม แต่ละกลุ่มเลือกแสดงบทบาทสมมติเป็นไกด์นำเที่ยวประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นดินแดนที่เกิดพระพุทธศาสนาที่เรียกกันว่า ดินแดนพุทธภูมิ เพื่อศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของชาวอินเดียที่สืบทอดต่อกันมาตั้งสมัยก่อนพระพุทธเจ้า จนถึงปัจจุบัน

● ขั้นตอนที่ ๒ การวางแผน

- นักเรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันวางแผนการแสดงบทบาทสมมติเป็นไกด์นำเที่ยวประเทศอินเดีย โดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาสมัยก่อนพระพุทธเจ้า รวมทั้งกำหนดจุดหมายปลายทางหรือสถานที่ต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวอินเดีย ซึ่งการวางแผนที่ดีจะช่วยให้ปฏิบัติงานได้ง่ายขึ้น

● ขั้นตอนที่ ๓ การปฏิบัติงาน

- นักเรียนแต่ละกลุ่มฝึกซ้อมการแสดงบทบาทสมมติ โดยสามารถสอบถามครูเพื่อขอคำแนะนำเพิ่มเติมได้

● ขั้นตอนที่ ๔ การนำเสนอและการประเมินผล

- นักเรียนแต่ละกลุ่มออกมาแสดงบทบาทสมมติ แล้วให้เพื่อนกลุ่มอื่นซักถามและประเมินผลร่วมกัน

คำถามพัฒนากระบวนการคิด

- ๑ สภาพของสังคมชมพูทวีปเป็นอย่างไร
- ๒ พื้นฐานทางศาสนาของสังคมชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างไร
- ๓ จงอธิบายถึงความแตกต่างระหว่างฝ่ายอรรถกถาและฝ่ายนิกาย
- ๔ ประโยคที่ว่า “เมื่อทุกข์ทรมานถึงที่สุดแล้ว ก็จะไม่หลงเหลือความทุกข์ทรมาน” นักเรียนเห็นด้วยหรือไม่
- ๕ ในพุทธประวัติที่นักเรียนเคยศึกษามาแล้ว นักเรียนคิดว่าพระพุทธองค์เคยปฏิบัติในวิถีของโยคีหรือไม่

หน่วยการเรียนรู้ที่

๒

พุทธประวัติและลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา



♦ ตัวชี้วัด ♦

- ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๒) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๓) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๔)
 ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๕) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๖) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๗)
 ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๘) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๙) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๑๐)
 ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๑๑) ◇ มฐ ส ๑.๑ (ม.๔-๖/๑๒)

แนวคิด

พุทธประวัติ คือ ประวัติของพระพุทธเจ้า ศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยยอมรับนับถือกันมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้อิทธิพลคำสอนในพระพุทธศาสนาครอบคลุมวิถีชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้าน

พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญหลายประการ เช่น การเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง เน้นการฝึกอบรมตนเอง การพึ่งตนเองและการมุ่งอิสรภาพ เป็นศาสตร์แห่งการศึกษาและเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการ

สาระการเรียนรู้

- ๑ พระพุทธเจ้าในฐานะผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด
- ๒ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า
- ๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา
- ๔ พุทธประวัติการบริหารและธำรงพระพุทธศาสนา
- ๕ พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง
- ๖ พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง
- ๗ ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา
- ๘ หลักการของพระพุทธศาสนาและหลักวิทยาศาสตร์
- ๙ การคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาและการคิดแบบวิทยาศาสตร์
- ๑๐ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตนเอง การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ
- ๑๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา
- ๑๒ พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา
- ๑๓ พระพุทธศาสนาฝึกตนไม่ให้ประมาท
- ๑๔ พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง
- ๑๕ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืน
- ๑๖ พระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์
- ๑๗ พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคม และโลก
- ๑๘ พระพุทธศาสนากับการเมืองและสันติภาพ

คำถามนำทเรียน

ทำไมต้องเรียนพุทธประวัติ

๑ พระพุทธเจ้าในฐานะผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด

นับตั้งแต่สิทธัตถราชกุมารได้ประสูติจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา โดยมีพระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นพระราชบิดา พระราชมารดาได้เสด็จสวรรคตตั้งแต่พระองค์มีพระชนม์เพียง ๗ วัน จึงได้รับการเลี้ยงดูจากพระมารดาเลี้ยงคือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี



สิทธัตถราชกุมารได้รับการเลี้ยงดูจากพระนางมหาปชาบดีโคตมี

จนกระทั่งเจริญวัยพระชนมได้ ๑๖ พรรษา จึงเข้าสู่พิธีอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา หรือ พระนางพิมพา เจ้าหญิงแห่งกรุงเทวทหะ

เจ้าชายสิทธัตถะทรงสมบูรณและเพียบพร้อมด้วยความสุขนานาประการ เพราะพระบิดาทรงหมายมั่นว่าจะทรงมอบราชสมบัติ จึงพระราชทานสิ่งอำนวยความสะดวกทุกอย่าง ตั้งแต่ทรงสร้างปราสาท ๓ หลัง ๓ ฤดู จัดหาหมูเยาวนาริรายล้อมปรนนิบัติเพื่อหวังให้อยู่ครองเรือน ครองราชย์เป็นกษัตริย์แทน แต่ในที่สุดพระราชหฤทัยของพระองค์ก็ทรงเฝ้ามองทาง

พ้นทุกข์ก็บังเกิดขึ้นเมื่อพระองค์มีพระชนมได้ ๒๙ พรรษาได้ทรงพบและเห็นสังขารของชีวิต กล่าวคือ ช่วงชีวิตของคน ๔ จำพวก ได้แก่ (๑) คนแก่หลังโกง งกเงิน (๒) คนเจ็บที่ได้รับความทุกข์ทรมาน (๓) คนตายที่บรรดาญาติพี่น้องร่ำไห้โศกเศร้า (๔) นักบวช รวมเรียกว่า เทวทูตทั้ง ๔ พระองค์ ต้องการแสวงหาคำตอบของสภาวะเหล่านั้นจึงได้หันหลังให้ราชสมบัติ มุ่งเข้าสู่หนทางแห่งนิพพานสมบัติ โดยการเสด็จออกผนวชเลือกที่จะเป็นนักบวชแสวงหาทางพ้นทุกข์

ภายหลังผนวช พระองค์ทรงเข้ารับการศึกษาในสำนักของอาจารย์เจ้าลัทธิตที่มีชื่อเสียง ในขณะนั้น ทรงศึกษาและปฏิบัติตามแต่ก็ยังไม่พบทางพ้นทุกข์ ต่อมาทรงทรมานและปฏิบัติชั้นอุกฤษฏ์ ตามแนวทางการบำเพ็ญทุกรกิริยารวม

เป็นเวลา ๖ ปี แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จตามพระประสงค์ จึงทรงหันมาเสวยพระกระยาหาร และบำเพ็ญเพียรทางจิตจนกระทั่งทรงค้นพบว่าหนทางที่ดีที่สุดคือ “ทางสายกลาง” ขณะที่พระองค์ประทับบำเพ็ญเพียรทางจิตใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ (อัสสัตถพฤกษ์) ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พระปัญญาตรัสรู้ได้บังเกิดแก่พระองค์ทรงค้นพบแสงสว่าง กระทั่งได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะพระชนมได้ ๓๕ พรรษา



เจ้าชายสิทธัตถะเข้าสู่พิธีอภิเษกกับพระนางยโสธรา



เจ้าชายสิทธัตถะทรงทอดพระเนตรเทวทูต ๔

หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้ทรงโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นทุกข์ นับตั้งแต่ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ทรงสั่งสอนเทวดา มนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นเวลา ๔๕ ปี จนกระทั่งก่อตั้งพระพุทธศาสนาในชมพูทวีปได้สำเร็จ พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา รวมพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

จากพุทธประวัติที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นเทพ

หากแต่เป็นมนุษย์ผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เกิดจากความเพียร ความพยายามด้วยสติปัญญา ความสามารถที่มนุษย์มี ความประเสริฐจึงอยู่ที่การฝึกอบรมและพัฒนาตนเอง ทั้งนี้ สามารถสรุปหลักการของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุดเป็น ๓ ประการ คือ

๑. การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการตรัสรู้ด้วยพระองค์เองไม่เกี่ยวกับเทพเจ้า ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเบื่องบน พระพุทธองค์จึงตรัสว่า พระองค์เป็น “สมมภู” หมายถึง ผู้รู้เอง
๒. พระพุทธเจ้าได้บรรลุอมตธรรม ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง ธรรมที่บรรลุแล้วทำให้ไม่ตาย ซึ่งไม่ได้หมายความว่า ร่างกายไม่ตาย แต่หมายถึงจิตใจหลุดพ้นจากความยึดมั่นในเรื่องตัวตน คือ ไม่มีตัวตนที่จะให้ตาย
๓. ธรรมที่ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีสาระสำคัญว่าด้วยทางสุดโต่งที่บรรพชิตไม่ควรปฏิบัติ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมณานุโยค

ส่วนทางที่บรรพชิตควรปฏิบัติ ได้แก่ ทางสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หลังจากนั้น ได้ตรัสถึงสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ได้แก่



นักบวชสิทธัตถะบำเพ็ญทุกรกิริยา



อริยสัจ ๔

ประกอบด้วย

ทุกข์

คือ ความทุกข์ยากลำบากทั้งกายและใจ อันเป็นสภาพปัญหาที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ

สมุทัย

คือ เหตุให้เกิดทุกข์ หรือสาเหตุของปัญหา

นิโรธ

คือ ความดับทุกข์ได้ หรือภาวะหมดปัญหา

มรรค

คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ หรือวิธีการแก้ปัญหา



การก่อตั้งพระพุทธศาสนา

การก่อตั้งพระพุทธศาสนา เริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธองค์ตัดสินพระทัยเผยแผ่คำสอนที่ทรงค้นพบ เพราะทรงทราบว่าบุคคลในโลกที่สามารถรู้ เข้าใจในคำสอนของพระองค์มีอยู่ และเหตุผลที่ทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ เนื่องจากพุทธวิธีการเผยแผ่และการสอนของพระองค์ ๔ ลักษณะ ประกอบด้วย

๑. พระพุทธเจ้าทรงเน้นการสอนไปที่กษัตริย์และชนชั้นนำในขณะนั้น เนื่องจากทรงพิจารณาแล้วว่าจะสามารถทำให้ผู้อื่นหันมานับถือพระพุทธศาสนาตามได้
๒. พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ ทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงคนส่วนมากได้
๓. พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้ยึดถือระบบวรรณะ เป็นผลให้คนทุกชั้นทุกเพศ ทุกวรรณะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกัน พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรือง สามารถเผยแผ่ไปทั่วชมพูทวีป
๔. พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างโดยมิได้โจมตีศาสนาใด หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติด้วยตนเอง

ด้วยรูปแบบการเผยแผ่และการสอนที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นเรื่องใหม่ ทำทนายสติปัญญา และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ศึกษาเรียนรู้ โดยเฉพาะตัวผู้สอนมีความน่าเชื่อถือในลักษณะ “พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น ทำอย่างไรพูดอย่างนั้น” ส่งผลให้พระพุทธศาสนาก่อตั้งได้สำเร็จ

๒

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า เป็นลักษณะเฉพาะสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลให้การก่อตั้งพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จ ซึ่งมีลักษณะพิเศษ สรุปได้ดังนี้

๑. **การสอนแบบสนทนา** เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อย ซึ่งมักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเพื่อเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธา
๒. **การสอนแบบบรรยาย** วิธีการสอนแบบนี้พระพุทธเจ้าจะใช้ในการแสดงธรรมกับประชาชนหรือพระสงฆ์ที่มีจำนวนมากซึ่งมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจระดับใกล้เคียงกัน
ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบบรรยายนี้ในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังธรรมจะรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสกับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับเป็นความอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า
๓. **การสอนแบบตอบปัญหา** วิธีนี้ผู้ที่มาถามปัญหานั้นนอกจากเป็นผู้ที่มีความสงสัยในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ซึ่งบางครั้งก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา แต่บางครั้งก็ถามเพื่อลองภูมิรู้ในการตอบของพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและมีวิธีตอบ เป็น ๔ แบบ คือ

- ๓.๑ **ตอบปัญหาแบบตอบตรงไปตรงมา** เรียกว่า “เอกังสพยากรณ์”
- ๓.๒ **ตอบปัญหาโดยย้อนถามแล้วจึงค่อยตอบ** เรียกว่า “ปฏิปุจฉาพยากรณ์”
- ๓.๓ **ตอบปัญหาแบบแยกแยะ** เรียกว่า “วิภังชพยากรณ์”
- ๓.๔ **ตอบปัญหาด้วยการเพ่งยับยั้ง** เรียกว่า “อุปนัยพยากรณ์”

๔. **การสอนแบบวางกฎกติกา** เป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ทั้งกับคณะสงฆ์หรือกับพุทธศาสนิกชน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีหลักการสอนที่ทำให้คนยอมรับและประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วชมพูทวีปได้ก็เนื่องจากพระองค์ทรงมีหลักการสอน ดังนี้

๑. ทรงสอนอย่างไรก็ทรงปฏิบัติอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นต้นแบบของความประพฤติที่ดีงาม วิธีสอนของพระองค์จึงประสบความสำเร็จ เพราะทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างนั่นเอง
๒. ทรงสอนให้มีเหตุผล ไม่มั่งมาย ขณะที่สังคมในขณะนั้นสอนให้คนเชื่ออิทธิปาฏิหาริย์ พระพุทธเจ้ากลับปฏิเสธความเชื่อดังกล่าว หากแต่ทรงสอนให้เชื่อความดี เชื่อกรรม การกระทำของตนเอง
๓. ทรงสอนมิให้ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธเจ้าจะสอนหลักธรรมว่าเปรียบเหมือนแพสำหรับพาข้ามสังสารวัฏ ดังนั้น เมื่อถึงฝั่งแล้วไม่ควรแบกแพเดินทางไปด้วยอีกต่อไป

๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา

พุทธจริยา หมายถึง พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์หรือหลักการบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลกของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา ญัตตถจริยา และพุทธัตถจริยา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตามหลักการนี้เรียกว่า การเผยแผ่ตามแนวพุทธจริยา มีรายละเอียดดังนี้

๑. โลกัตถจริยา : ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลกหรือต่อชาวโลก

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลกหรือต่อชาวโลกของพระพุทธเจ้าในที่นี้ จะได้กล่าวถึงพุทธกิจประจำวัน ๕ ซึ่งเป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นประจำตลอดพระชนม์ชีพ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เวลาเช้า : เสด็จบิณฑบาต

การเสด็จบิณฑบาตถือเป็นกิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งพระประสงค์ทางหนึ่งคือ เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ อีกทางหนึ่งก็เพื่อเป็นแบบอย่างให้พระภิกษุทั่วไปประพฤติปฏิบัติตาม

การบิณฑบาตถือเป็นหน้าที่สำคัญของพระภิกษุทุกรูปที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้พระภิกษุตระหนักว่าตนยังชีพอยู่ได้เพราะชาวบ้าน จึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่เคารพนับถือ ในขณะเดียวกันชาวบ้านหรือพุทธบริษัทก็ต้องมีความรู้สึกว่ามีหน้าที่ที่ต้องบำรุงพระสงฆ์เพื่อให้พระพุทธศาสนายังยืนต่อไปเช่นกัน

การบิณฑบาตจึงเป็นวิธีสอนวิธีหนึ่งที่แบบบยลของพระพุทธเจ้าในการที่จะเชื่อม “พระ” กับ “ชาวบ้าน” ไว้ด้วยกัน

๒. เวลาเย็น : ทรงแสดงธรรม

ถือเป็นพุทธกิจหนึ่งที่ทรงปฏิบัติมิได้ขาด ซึ่งนอกจากจะแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทแล้วยังโปรดให้พระสงฆ์ฟังธรรมอีกด้วย

การแสดงธรรมถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างดียิ่ง นับเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถดึงดูดคนเข้าวัดได้ในเวลาต่อมา



พระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาต

๓. เวลาค่ำ : ประทานโอวาทแก่ภิกษุ

เวลาค่ำเป็นเวลาที่ทรงประชุมสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นการสอบสวนพระวินัย หรือตอบข้อซักถามต่าง ๆ ที่พระภิกษุสงสัย ก็จะทูลถามในเวลานี้เปรียบเหมือนกับครูที่ต้องคอยอบรมสั่งสอนนักเรียนโดยให้คำตักเตือนชี้แนะแนวทาง หรือให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ

๔. เวลาเที่ยงคืน : ทรงตอบปัญหาเทวดา

การตอบปัญหาเทวดาในที่นี้หมายถึง



พระพุทธเจ้าประทานโอวาทแก่ภิกษุ

“สมมติเทพ” หรือ “พระราชา” ในแคว้นต่าง ๆ นั้นเอง จากการศึกษาพระพุทธประวัติจะพบว่า พระราชาเหล่านี้มักจะทรงมาปรึกษาปัญหาทางธรรมกับพระพุทธองค์อยู่เสมอซึ่งเมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงแล้ว จะพบว่าในเวลากลางวันเหล่าพระราชาต้องเสด็จออกปฏิบัติหน้าที่คือ วิจารณ์การ ดังนั้นช่วงเวลาที่ว่างจากราชการ คือ เวลาดึก (ซึ่งปราศจากผู้คนพลุกพล่านในเวลานั้น) น่าที่จะเป็นช่วงปลอดโปร่งสามารถสนทนาซักถามปัญหาทางธรรมต่าง ๆ กับพระพุทธเจ้าได้

๕. เวลาจวนสว่าง : ทรงตรวจพิจารณาว่าจะเสด็จไปโปรดหรือแสดงธรรมกับผู้ใด

หลังจากสนทนาปัญหาธรรมจนถึงวันใหม่จะทรงพักผ่อนในยามสุดท้าย เมื่อจวนสว่างก็จะทรงลุกขึ้นเล็งด้วยพระญาณว่ามีผู้ใดสมควรที่จะเสด็จไปโปรด เวลาเช้าพระองค์จะเสด็จออกบิณฑบาตไปแสดงธรรมโปรดบุคคลนั้นตามลำดับ



พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระราชา

๒. ญัตตจริยา : ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระประยูรญาติ

ญัตตจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระประยูรญาติ พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาหลังจากที่ประกาศพระพุทธศาสนาเป็นเวลาถึง ๑ ปี จึงเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติ ด้วยเหตุผลที่ว่า พระพุทธองค์ต้องการให้พระพุทธานุศาสน์ตั้งมั่นอยู่ในแคว้นมคธซึ่งเป็นแคว้นใหญ่ ด้วยการให้พระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระราชแห่งแคว้นมคธ ข้าราชการบริวาร และประชาชนในแคว้นมคธ เลื่อมใสยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเสียก่อน จนกิตติศัพท์ของพระองค์แพร่ไปทั่วแคว้นมคธ เป็นผลให้พระประยูรญาติฝ่ายศากยะ แคว้นกบิลพัสดุ์ ซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ปรารถนาจะฟังธรรมจากพระพุทธองค์บ้าง การบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระประยูรญาติที่สำคัญ ๆ เช่น การโปรดพระอนุชาบิดา การโปรดพระนางพิมพา การโปรดนันทกุมาร การโปรดราหุลกุมาร เป็นต้น

๓. พุทธจริยา : ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า

การบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ได้แก่ การทำหน้าที่ของพระองค์ในการประดิษฐานก่อตั้งพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ยั่งยืนโดยการเสด็จออกแสดงพระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอนบุคคลทั่วไปในถิ่นต่าง ๆ จนพระพุทธศาสนาดังมั่นใน ๗ แคว้นใหญ่ของชมพูทวีป

ตัวอย่างการบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า มีดังนี้

การแสดงพระธรรมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้ทรงพิจารณาถึงธรรมที่ได้ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมอันละเอียดอ่อน ยากที่มนุษย์ธรรมดาสามัญจะเข้าใจได้ แต่ภายหลังได้ทรงพิจารณาอุปนิสัยของมนุษย์ โดยเทียบกับดอกบัวในสระน้ำ ว่ามีหลายประเภท

(๑) ดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำจะบานเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น

(๒) ดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำจะบานในวันต่อไป

(๓) ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำจะบานในวันต่อ ๆ ไป

ทรงดำริถึงมนุษย์ว่า ดอกบัวที่จะบานมีต่างชนิดกันฉันใด มนุษย์ก็มีต่างพวกฉันนั้น เมื่อทรงพิจารณาหยั่งทราบด้วยพระญาณแล้ว ทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน โดยเสด็จไปสู่อิสติปนมฤตทายวัน เมืองพาราณสี เพื่อแสดงธรรมปัญจวัคคีย์

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงสถานที่ที่ปัญจวัคคีย์อยู่นั้น ในครั้งแรกพวกปัญจวัคคีย์แสดงอาการไม่เคารพพระพุทธองค์เหมือนที่เคยแสดงมาก่อน แต่เมื่อทรงตั้งเตือนปัญจวัคคีย์จึงตั้งใจฟังธรรม พระธรรมเทศนาถ้อยแรกที่ทรงแสดงมีชื่อว่า **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** นับเป็นปฐมเทศนาที่มีความสำคัญมาก**เพราะเป็นบทพิสูจน์ว่า พระธรรมที่ตรัสรู้มีผู้สามารถหยั่งรู้ถึงได้ และเป็นจุดกำเนิดพระพุทธศาสนา มีสังฆรัตนะเกิดขึ้นในโลก ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายในเวลาต่อมา**

การก่อตั้งและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยพุทธวิธีสอนแบบต่าง ๆ จนสามารถก่อตั้งประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ ก็ด้วยอาศัยพระมหากรุณาคุณของพระพุทธองค์ที่ทรงสอนให้มนุษย์โลก รู้เข้าใจชีวิตที่แท้จริง รู้ถึงปัญหาของชีวิต สาเหตุและเป้าหมายของชีวิต ตลอดถึงแนวทางปฏิบัติที่ทำให้พ้นจากทุกข์ได้ โดยไม่เลือกฐานะ ชาติกำเนิดหรือเพศ จึงอาจกล่าวได้ว่าการเสด็จออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะครั้งนั้นได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์อย่างมหาศาลทั้งต่อชาวโลก ต่อพระประยูรญาติ และทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้าได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

พุทธประวัติการบริหารและธำรงพระพุทธศาสนา

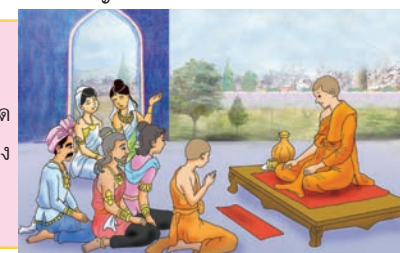
ในที่นี้จะกล่าวถึงพุทธประวัติการบริหารและการธำรงพระพุทธศาสนาดังนี้

พุทธประวัติด้านการบริหาร

หลักการบริหารพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงบริหารแบบธรรมาธิปไตย

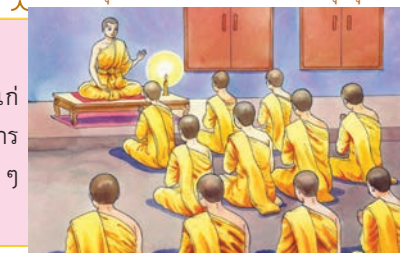
หมายถึง ทรงมุ่งเผยแผ่ธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สดับฟังอย่างแท้จริง โดยไม่อิงอาศัยลาภสักการะ ไม่อิงอาศัยชนชั้นบุคคล



พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ ทำการบวชให้แก่ราหุลกุมาร

๒. ทรงบริหารแบบสังฆาธิปไตย

หมายถึง ทรงให้ความสำคัญใหญ่แก่คณะสงฆ์ หรือ มอบหมายกระจายการบริหารอำนาจแก่สงฆ์ผ่านกิจกรรมสงฆ์ประเภทต่าง ๆ เรียกว่า สังฆกรรม



พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์

๓. การบริหารแบบยึดเป้าหมาย

หมายถึง พระพุทธองค์ทรงกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับให้คณะสงฆ์ปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน นั่นคือ ให้สมาชิกมีความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตน และความหลุดพ้นทุกข์ของผู้อื่น (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระพรหมบัณฑิต)



พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับอุปนิสัยของผู้ฟัง